

Jako Kull

JOHHANIITIDE ORDU: AJALOOLINE LÜHIÜLEVAADE

UURIMISTÖÖ

TALLINN 2000

*/Pühendatud Malta rüütliordu Baltikumi prioraadi endisele priorile, praegu emeratuuris viibivale fra
Ioan Arendia Elita von Wolsky`le/*

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. JOHHANIIDID PALESTIINAS, 1048-1291	6
2. JOHHANIIDID KÜPROSEL (1291-1310) ja RHODOSEL (1310-1523)	18
3. JOHHANIIDID KODUTA (1523-1530) ja MALTAL (1530-1798)	21
4. JOHHANIIDID PÄRAST MALTAT (1798-2001)	24
KOKKUVÕTE	27
KASUTATUD KIRJANDUS	28

SISSEJUHATUS

Ordusid (edaspidi kasutatakse sõna “ordu” ainult ühe ja sellesama ehk uurimuse pealkirjas nimetatud ordu iseloomustamiseks) on defineeritud kui vabatahtlikke ühendusi, mille põhitegevus on usutunnistusekohane või oikumeeniline moraali, eetika, hariduse, kultuuri, diakoonia ja sotsiaalse rehabilitatsiooni alane tegevus. Kui siia juurde liita professionaalne sõjapidamine, siis saamegi väga efektiivse Jumala eest peetava võitluse organisatsiooni – *rüütliordu*. Ordude loomise ideed olid eos olemas juba muhameedlikes *murabitun-* ja *futuwa*-liitudes: need olevat ellu kutsunud prohveti väimees Ali. Nende liitude liikmed andsid vande, et peavad kinni aristokraatlikust kommete koodeksist, kus olid sellised mõisted nagu distsipliin ja kuulekus, julgus ja heldus, truudus ja surmapõlgus. Kuid ilmselt on ka Põhjamaadel need väärtused olemas olnud ja omakorda ordudes edasi elanud; nii on *hospitaliitide-johhaniitide* ühenduse asutaja *Gerard* ilmselt normanni päritolu (7).

Niisiis on autor nõuks võtnud tutvustada lugejat hospitaliitide-johhaniitide, inimestele enam tuntud kui *Malta* rüütliordu, maailma vanima ja kõige kuulsama vaimuliku rüütliordu ajalooaga. Üheksasada aastat on üle maailma kõlanud selle ordu deviis: “*Pro Fide*” – “usu eest” - ja lipukiri “*Tuitio Fidei et Obsequium Pauperum*” - “kaitse usku ja aita puudusekannatajat”. “Eeskätt johhaniitidele kuulub au, et nad löid keskaja parimini organiseeritud heategevusorganisatsiooni” (7).

Autori eesmärgiks selles uurimuses ei ole aga anda edasi piinlikult täpset, aasta-aastalt ja päev-päevalt, riik-riigilt ja rahvus-rahvuselt, situatsioon-situatsioonilt ning paik-paigalt vaadeldavat rüütliite-johhaniitide ajaloolist käekäiku: loodetavasti seda ka lugeja mõneteistkümne leheküljeliselt uksepaotamiselt ei nõua. Autor ordu ajalugu nelja etappi jagades ei lähe üldjuhul sügavuti üheski etapis ega lõigus, vaid püüab anda enam-vähem kronoloogilise ja üldise, sissejuhatava ülevaate põhilistest sündmustest ordu tegemistes neil

perioodidel. *Raymond du Puy* nimega, st ordu algusaegade ja nõ alustaladega seonduvalt peatub autor siiski mõningatel teemadel rohkem või vähem põhjalikumalt – ja nii on ka esimene peatükk antud kontekstis ulatuslikum ja pikem: kronoloogia on selleks momendiks tahaplaanile jäetud, et siis pärast jälle ajalis-kirjeldavale süsteemile tagasi pöörduda. Võib tegelikult ka nii öelda, et ordu alg-aastaile on pööratud kõige rohkem tähelepanu.....See võib olla märgiks sellest, et äkki lubatakse käesoleva teema juurde kunagi veel tagasi pöörduda.

Uurimuse kirjapanekuks allikmaterjalide leidmine, tuleb tunnistada, ei olnud autori jaoks kerge ülesanne. Internet annab loomulikult hulga viiteid kirjandusele, aga need ei asu füüsiliselt Eesti riigi raamatukogudes; interneti vastavatel kodulehekülgedel ei ole aga loomulikult (st ühelt poolt autor otsingumootoreid kasutades ei leidnud ja teiselt poolt, hoomates subjekti küllaltki kinnist vaimsust (ent suuri tegusid!), ei saanudki olla) mingit *sügavutiminevat* käsitlust. Eesti riigi raamatukogude ühises otsingusüsteemis eestikeelset raamatut/pikemat kirjutust leida ei õnnestunud; Tartu Ülikooli Raamatukogus oli üks 1999.a. kirjutatud venekeelne ajalooline kirjeldus eraldi suunitlusega Venemaale ning Eesti Rahvusraamatukogus ja Teaduste Akadeemia Raamatukogus kummaski üks põhjalik gootitähestikuline saksakeelne (koos eraldi suunitlusega Saksamaale) ülevaade, mõlemad XIX sajandist /tuleb tunnistada, et erinevad autorid, ja mitte ainult ülalnimetatud, võivad mõnikord ühtesid ja samu sündmusi, olukordi ja dokumente erinevalt kommenteerida /. Kirjutamise käigus ilmnesid veel mõningad huvipakkuvad ja Eestis olevad allikad, ent ressursside piiratuse tõttu neile viiteid käesolevas töös ei esitata.

Viited kasutatud kirjandusele on antud pärast vastavat kirjakohta araabia numbritega ümarsulgudes. *Kursiivkirjas* on antud kõik autori arvates tähtsad isiku- ja kohanimed, daatumid ja mõisted nende esmakordsel mainimisel.

Ülaltoodud arvesse võttes annabki autor endale aru, et pooleteistkuulise kirjutamis/uurimis perioodi jooksul ei ole võimalik sellisesse aukartustäratavasse, kohati saladusi ja mõistatusi täis vaimumaailma tungida; parim viis ordust kirjutamiseks on ilmselt ise ordu liige olla seejuures alandlikult ajaloole tagasi vaadates ja auliste orduvendade-õdedega suheldes.

Autor ei jäta siinkohal saladuseks tema sümpaatiat ordu tegemiste vastu, mis, kui Jumalale meelepärane on, kunagi võib-olla ka teatavaks sidemeks kasvada võib.....

1. JOHHANIIDID PALESTIINAS, 1048-1291

Kolm sajandit kestnud võitlus uue maailmakorra püsijäämise, Jeesuse antud inimese ürgse olemuse renessanssliku õpetuse säilimise ja kindlustamise eest oli lõppenud Rooma kui tolleaegse maailma võrdpildi kokkukukkumisega.

Mida rohkem nüüd kristlik õpetus levis ja süvenes, seda suuremaks muutus kristlaste vajadus külastada kristluse pühasid paiku ning reliikviaid. Nii saidki IV sajandil alguse sajandeid kestnud palverännakud Palestiinasse ja eriti Jeruusalemma, Konstantinus Suure poolt Jeesuse haua kohale ehitatud *Püha Haua Kiriku* kui kristlaskonna tähtsaima pühapaiga juurde, mis XI sajandil vaimustunud, ristiusku ülistavaks sõjaliseks manifestatsiooniks ümber kasvasid. Inimkond tundis ennast pikast surutisest vabana, rüüpas suurte sõdmudega kristliku õpetuse palsamit ning oli täis kevadist *tungi ja tormi*. Ehkki ristiusu põhikeskused - Jeruusalemm, Antiookia ja Aleksandria patriarhaadid – said uue usundi, islami valdusesse (2), ei vähendanud see tõik kristlaste religioosse väljenduse või patukahetsusaktina ette võetud ristirännakute intensiivsust.

Ristiteel käimisega seotud suured kaugused ja seal valitsevad karmid looduslikud tingimused viisid aga tihti selleni, et inimesed, jõudes sihtpunkti, olid vigastatud ja raskesti haiged. See omakorda tõi kristlaskonna meeltesse ligimese armastuse, võõrale hädale kaasatundmise ja kristliku südamlikkuse tunded, millede füüsilisteks väljendusteks said *hospidalid* (*hospitalis*-lad. külaline). Mitte ainult Pühale Maale, vaid kõikidele Jeruusalemma viivatele teedele ehitati hospidale palverändurite teenendamiseks ja teenimiseks ning vahitorne teelistele suuna kätte näitamiseks.

Pärast kaliif *Harun Ar-Rasidi* surma lõppes aga palverändurite senine rahulik teenimiselu Jeruusalemmas. Võõrusklikud raskendasid palverändurite sihipärast liikumist, võtsid Jeruusalemma sisenemisel kopsakat tollimaksu ja tagatipuks keelasid linnas ööbimise. See tegi oma, linnas sees asetseva hospidali omamise vajaduse eriti aktuaalseks.

1048.a. otsustasid Amalfi linna itaallastest kaupmehed *Mauro* (9) juhtimisel pakkuda Euroopa palveränduritele Jeruusalemmas asüüli. Neil läks korda osalt kavalusega, osalt tänu kingitustele saada egiptuse kaliifilt *Monsanser* ladina kristlastele luba, et nood võiksid Püha Haua Kiriku vahetusse lähedusse hakata rajama hospitali ja kirikut. Saadud territooriumile ehitati kõigepealt kaks kirikut – major ja minor –, milledes benediktiini mungad teenistusi läbi viisid, ning seejärel eraldi mõlemale soole hospitalid, milledest üks 7. sajandil elanud Aleksandria piiskop *Johannes Halastajale* (6) pühitseti, teine aga Püha Magdalena kaitse alla anti. Sellest ajast peale hakkasid kogu selle kristliku hoonetekompleksi vagad teenijad end johhaniitideks või hospitaliitideks kutsuma (8); nii võib siis tõdeda, et tollane suhteliselt väike ja tagasihoidlik hospital sai tulevikus võimsa rüütliordu hälliks. Nõ rahulikku teenimisaega vendadele-õdedele siiski kauaks ei jätkunud, sest valitsevate usundite vahelised suhted muutusid Idamaades üha komplitseeritumaiks. Olulise tõuke *ristisõdadele* andis paavst *Urbanus II* kõne Clermonti kirikukogul 1095.a. (3). Kui 1099.a. Jeruusalemm ristisõdijatele alistus, otsustasid mitmed aadlisoost noored ristisõdijad Püha Johannese hospitali teenima asuda. Pärast seda otsustas Gerard (*Tonque; ? -1120*) – hospitali esimene juht – lahku lüüa hospitaliga seotud olevast kirikust ja luua kindlate ordureeglite- ja sümboolikaga (mainime siin musta mantlit lihtsa, valge ladina ristiga; ka Püha Magdalena hospital koos seal teenivate *õdedega* võttis endale vendade omadele üsna sarnase sümboolika ja riietuse) vennaskonna. Tulevased orduvennad kinnitasid anda kogu oma elu hospitali teenimisele, vandudes seda teha läbi *kasinuse, kuulekuse ja vaesuse*; natuke aega hiljem, juba rüütliordu staatuses, lisandus neile kolmele mungatöötusele veel neljas: *võidelda uskmatute vastu* (6). Jeruusalemma kuningas *Balduin I* tunnistas aastatel 1107-1107 hospitalieeride vennaskonda kui *sõjalis-vaimulikku ordu* ja eraldas ordu omandusse ka maatüki. Ka tollane paavst, *Paschalis II*, tunnistas oma bullaga, mille originaali säilitatakse praeguse Malta presidendipalees, Malta ordu kunagise suurmeistri *La Valetta* relvapalatis (4), aastast 1113 uut institutsiooni – *Jeruusalemma Püha Jonannese Hospitali Ordu* (11). Sellega võttis Püha Tool ordu oma kaitse alla, vabastas maksudest ja andis samuti ordule õiguse valida ilma mingisuguse kirikliku või maise vahelesegamiseta endale juhte (6,9).

Umbes samaaegselt suurenes ordu varandus tänu vürstide ja valitsejate ohtratele annetustele ning Gerardi – kes võttis endale nüüd *rektori* tiitli - targale juhtimisele uskumatu kiirusega (8). Varsti kerkis Püha Johannese hospidali lähedale *Ristija Johannesele* pühitsetud hiilgav tempel; Ristija Johannesest saab nüüd Johannes Halastaja asemel ordule kaitsepühak. Huvitav on siinkohal märkida, et ordu reliikviade hulgas on ka Ristija Johannese *käsi*, mis olevat 1919.a. koos taganeva valgekaartlaste armeega ka Eestist läbi käinud (4). Siitpeale hakkas ordu üha rohkem ja rohkem omandama maad ka muudes, sh Euroopa riikides (8,9). Avati palju filiaal-hospidale; need olid esimesed “vaimu kompturaadid”, mida ordu rajas. Et ordu oli tegev ka sõjatandril palverändurite kaitsja ning piiride valvaja rollis, anti talle üle või ehitati võimsaid kindlusi ja muid fortifikatsioone üle terve Palestiina. 12. sajandi keskel oli rüütli tähtsaimad kantsid *Krak des Chevaliers*, mis pärast 1271.a. piiramist langes ja mille imposantsed varemed tänapäevalgi seda aega meenutavad (14), ning pikka aega ordu üks peamisi residentse olnud *Margat*, mis 1285.a. samuti pärast mitmeid lahinguid ja piiramisi langes (9).

Pärast Gerardi, “vaeste isa” surma, valiti ordu uueks juhiks e *meistriks* Raymond du Puy (1120-1160). Temast ja tema tegevusest tuleb kindlasti natuke pikemalt rääkida. Sest oli ju tema see mees, kes toetudes oma tõeliselt kristlikule noorusele, lõi imelise ühenduse munga- ja rüütliordust, sulatades seega kokku oma olemuselt ekstreemselt erinevaid kohustusi. Niisiis oli see üheltpoolt väga jumalakartlik ja teiselt poolt vapper mees *Jeruusalemma Püha Johannese Hospidali Rüütliordu* asutaja. Kuna Gerardi poolt loodud ordureeglid muutunud olukorrale enam ei vastanud, oli Raymond esimeseks ülesandeks kirja panna uued. Siinkohal peatun lühidalt ja vabas vormis Raymond poolt algselt kirja pandud *esimese* põhikirja enamikel punktidel koos tema järeltulijate {peaaegu et iga tulevane (Suur)meister tegi omapoolseid parandusi} poolt sellele tehtud esmaste täiendustega, milliseid on omakorda aktsepteerinud ja kinnitanud tol ajal ametis olnud paavstid, mis on lõplikult kinnitatud aastal 1185 meister *Roger des Moulins* (1179-1187) ajal paavst Lucius III poolt ning mille originaal asub Roomas, Vatikani Raamatukogus (8):

1. vandetöotuslikult pidi ordusse astuv vend olema karske, kuulekas ja ilma varanduseta elada suutev
2. vend võis nõuda leiba, vett ja “alandlikku” riietust
3. kirikus pidi venna laul olema auline ja jutt “paslik”, teenima pidi valgeis riideis; kirikus pidi kogu aeg valgus

olema ja kui preester valgeis rõivais haigeid külastas, pidi diakon tema eel süüdatud laternat kandma ning samuti pidi pühitsetud vesi kaasas olema 4. vennad pidid kahe- või kolmekaupaga liikuma 5. kui kuskil vaeste jaoks almuseid koguti ja seejuures ulualust paluti, ei tohtinud sealt midagi osta 6. jutlustajad võisid oma töö eest ainult süüa nõuda 7. vennad ei tohtinud riietuda loomanahkadesse, süüa mitte sagedamini kui kaks korda päevas; kolmapäeviti ja laupäeviti, nagu ka paastu ajal, ei tohtinud liha süüa; magada ei tohtinud kunagi alasti, vaid kas villases või lina sees särkis 8. salaja pattu (kõlvatust) teinud vend pidi ka salajas oma pattu kahetsema, avalikuks tulnud patu eest sai vend aga füüsiliselt nuhelda ja visati oma kogukonnast välja 9. kui vennad omavahel riidlesid, siis süüdi olev pool pidi esimesel ettetuleval kolmapäeval ja reedel ainult vett ja leiba saama ja sööma maast ilma laudlinata 10. laua taga pidid vennad oma leiba vaikides sööma ja mitte jooma; ka voodis pidid vennad vaikima 11. kui sureva venna juurest leiti vara, mida tal olla ei tohtinud, siis seoti see talle ümber kaela, veeti läbi kohtade, kus ta elas, nuheldi ning lõpuks pidi see vend 40 päeva pattu kahetsema kolmapäeviti ja reedeti ainult vett ja leiba saades 12. surnud venna hinge eest paluti 30-l järjestikusel missal, kusjuures iga missal olnud vend ohverdas iga kord küünla ja penni, mis omakorda vaestele üle anti; samuti anti vaestele surnud venna kõik riided 13. kui vendade juurde saabus haige, anti talle õhtueine; järgnevatel päevadel anti haigele ennem süüa kui vennad tohtisid lauda istuda ning pühapäeviti loeti haigele Pühakirja ja kogu maja piserdati pühitsetud veega 14. kui keegi vendadest sõimles, pidi teine vend tema käitumist püüdma parandada; kui see ei aidanud, pidi proovima seda mitme vennaga; kui see ka ei aidanud, kirjutati *priorile*, see siis ka otsustas 15. ükski vend ei tohtinud teist süüdistada kui ta süüd tõendada ei suutnud 16. kõik vennad pidid oma rüüdel ja rinnal risti kandma.

Siinkohal tuleb nentida, et need reeglid koos oma ajaloolise algupära ja ajastuvaimuga on mõningal määral erinevad kasvõi käesoleva uurimuse teistes algallikates olevatest; viimase suure revisjoni viis läbi suurmeister *Emanuel de Rohan-Polduc* (1775-1797) 1782.a. (Paras moment on teha siin lühike sissepõige ordu juriidilistesse normdokumentidesse. Kuni viimase ajani reguleerisid ordu õiguslikke toiminguid *kirikuõigus* – peaasjalikult Püha Tooli poolt 1961.a. kinnitatud *Ordu Konstitutsioon* - , esialgne, juba tsiteeritud põhikiri ja 1966.a. vastuvõetud *Ordu Koodeks*; viimast on aastatel 1973 ja 1978 muudetud. Ordu

Konstitutsiooni on täiendatud ordu *peakapiitli (generaalkapiitli) 1977.a.* erakorralisel istungjärgul Itaalias, mis sama aasta mais leidis ka *Vatikani* kinnituse. Samuti kehtivad kõik ordu poolt aegade jooksul vastuvõetud/kehtestatud õigused, traditsioonid ja privileegid kuni need jäävad kehtiva kanoonilise õiguse, Ordu Konstitutsiooni ja Ordu Koodeksi normidesse(9)).

Raymond seadis sisse vendade riietusena musta, kaameli karvadest tehtud mantli (see kinnitati nõõriga ümber kaela, omas laiu, allapoole kitsenevaid käiseid ning samuti tahapoole kitsenevat kapuutsi: kõik see väljendamaks Ristija Johannese kõrbeaegset kehva riietust ja eemaldumist maisest elust). Mantli vasakul pool, südame kohal (märkimaks üheltpoolt südame puhtust, teiselt poolt valmidust, jätkuvalt anda oma elu Jeesuse auks ja kiituseks) kehtestas ta 1126.a. (14) kandmiseks esmaselt linasest riidest valmistatud *kaheksaharulise* risti. Nüüd ongi paras aeg rääkida pisut lähemalt sellest sümbolist, mille algupärasuse üle debatid tänini käivad ning mis maailmas praegu *malta risti* all tuntud on.

Nagu nähtub geomeetrisest konstruktsioonist, on selle nurgad ja küljed vaadeldavad nii risti kui tähena. Disaini läbivad araabia motiivid koos muhameedlaste müstitsismiga. Seda suurepärasest sümmeetrilist kujundit võib näha nii Jeruusalemma, Bagdadi kui Damaskuse mošeedes; üks esimesi malta risti arhitektuurilisi kasutusi Euroopas oli Sitsiilias, Monreale Abbey kloostri (14). Risti *neli* suunda märgivad nelja kristlikku vöörust: *arukust, õiglust, vaimujõudu* ja *kasinust*; *kaheksa* nurka aga sümboliseerivad kaheksat Jeesuse mäejutluses toimunud õndsaks kiitmist (9, Mt 5:3-10) /neid kaheksat on defineeritud ka kui lojaalsust, jumalakartlikkust, tagasihoidlikkust, suuremeelsust, julgust, surmapõlgust, abivalmidust vaeste suhtes, austust kiriku vastu/. Risti kantakse sõltuvana kandja seisusest mitmes suuruses ja variatsioonis kas rinnal või ümber kaela. Paslik on siinkohal lisada, et sümboliseerimaks puhast rüütliu verisel sõjaväljal kinnitas paavst *Innocentius II* aastal 1130 *valge risti punasel põhjal* ordu lipuna: see eksisteerib praeguseni kui vanim pidevalt toimunud sümbol, mida üks tänapäeva Euroopa valitsusi kasutab (4,14).

Raymond, jätkates omi uuendusi, jagas orduvennad kolme (8) erinevasse klassi, ja nimelt:

- 1) *rüütli* (aadlisoost sündinud) – relvatöönduse juhtimiseks, usu ja palverändurite kaitseks; rahuajal palverändurite eest hoolitsemiseks
- 2) *preestrid (kapellaanid)* – kõikide jumalateenistustlike talituste läbiviimiseks nii rahu kui sõja ajal
- 3) *teenija-vennad* – üheaegselt nii haigete hooldamiseks kui relvade kandmiseks/hooldamiseks

Hiljem liigitasid juurde “maised” rüütliid - *Chevaliers de devotion*, ordu hierarhias samastatud *baillidega* -, kes olid ka kõrget päritolu, enamasti vürstlike juurtega, ning heade, kristlike eluviisidega mehed – *donaadid e poolristid* (kandsid kuuenurkset risti, st ülemine osa täisristist oli eemaldatud), ordu hierarhias samastatud teenija-vendadega -, kes andes ordule küll truudusevande, ise ilmalikuks jäid.

Rüütliid jagunesid omakorda veel *õigusrüütli*teks (mantlirüütli)teks ja *aurüütli*teks (teeneterüütli)teks). Õigusrüütlielt-sakslastelt nõuti 16 põlvkonna, itaallastelt ja hispaanlastelt 4 põlvkonna aadliverelisuse dokumentaalset tõestamist; neile kuulusid ordus kõrgemad ametikohad. Aurüütliks võeti (aadliseisust tõestamata või kes pärinesid isa poolt aadlist, ema poolt linnaelanikest) neid, kel oli sõjalisi teeneid ordu ees (8,9). /Praegusel ajal on võimalik saada teeneterüütliks ka muude teenete osutamise eest/

Et rüütliid ka väliselt teistest klassidest eraldada, kinnitas paavst *Alexander IV* neile sõjaliseks otstarbeks valge ristiga punase rüü. Sellele kinnitusele lisas ta aga klausli, et kui rüütli peaks lahingus taganema, peab ta ka oma riietusest ja orduristist vabanema (8). Ordu vappide jaoks kinnitas seesama paavst hõbedase risti punasel taustal.

Ükskõik missugusesse klassi või ametisse keegi ka ei kuulunud, kutsusid ordu liikmed end ühiselt *vendadeks*; viimase klassi moodustasid *ordu-õed*. (Siinkohal põigakem ka orduõdede tegemistesse. Kui Saladin oli Jeruusalemma lõplikult kristlaste käest vallutanud, ilmusid õed välja õhtumaal, kus 1188.a. kuninganna *Sancha*, kuningas *Alfons von Gastilia* tütar, asutas vaestele daamidele Püha Johannese Ordu kloostrile *Sirenas*. Selle reeglid olid väga sarnased juba tuntud johhaniitide-majade omadele, ja neid täideti väga rangelt; esimesele kloostrile järgnes ridamisi teisi sarnaseid. Algselt oli õdede riietus punane, kaetud musta mantliga, mille vasakul pool ilutses valge kaheksaharuline rist; pärast

Rhodose langemist riietuti üleni musta. Eriti kuulsaks sai aga Püha Johannese Ordu klooster *Beaulieu en Querch*, seal elas ja tegutses ka kuulus ning auline ema *Galliotte*, kellest omakorda *Aquino Thomas* kirjutanud on. 1644.a. jagas suurmeister *Paul von Lascharis* oma bullaga õed kolme klassi: aadliseisust tõestama pidanud *õigusõed*, nendel oli ka hääleõigus; teiseks – *teenivad õed* ja kolmandaks, *alamateks* teenistusteks määratud õed. Lubatagu mul selle jagamisega ka õdedele pööratud lõik lõpetada)

Kuna ordu kuulsusrikkad tegevused ja eetilised käitumisnormid ei jäänud loomulikult aadli, ja eriti mis puudutas selle nooremat osa, poolt märkamata ja ordusse astujate soovijate arv aina kasvas, siis jagas Raymond ordu peale klasside veel ka *keelteks* ehk *rahvusteks*. Neid oli tema ajal seitse: esimene ja vanim *provantsi*, siis *overni*, *prantsuse*, *itaalia*, *aragoni*, *inglise*, *saksa*; kolmesaja aasta pärast lisandus ka kaheksas – *kastiilia* (8). Seoses keeltega jõuame nüüd üsna loogiliselt ka ordu peamiste ja tähtsamate ametikohtade ja nendega seonduva tutvustamiseni.

Iga keel valis oma õiglusrüütli hulgast ühe *kõrge aukandja* keele etteotsa; need kaheksa moodustasid ka *suurmeistri salajase nõukogu* ja juhtisid kogu ordu valitsemisaparaati. Provantsi keelel oli *suurkommendaatori* (*suurkomptuuri*) ametikoht. Tema oli üheaegselt nii varakambri kui “raamatupidamise” president, niisiis finantsminister; samuti valvas ta poodide, arsenalit ja laskemoona üle. Overni keelel oli tähtsuselt teine ametikoht, *ordumarssal*. Tema oli kõigi ordu vaimulike ülevaataja, talle allusid nii rüütli kui teenijavennad. Sõja ajal oli ta meistri äraolekul orduarmee ülemjuhatajaks ja andis tema arvates kõige aulisemale rüütli üle ordu lipu ning kui ta oli merel oli, juhatas ta ka laevastikku. Prantsuse keel valis enda hulgast *suurhospitalieeri*. Tema kui tähtsuselt kolmanda isiku ülesanne oli hoida korda orduhospitalis, samuti korraldas ta ordu heategevuslikke üritusi. Itaalia keele poolt valitud *suuradmiral* juhtis ordu tegevust merel kui ordumarssalit ei olnud. *Turkopolieeri* valis inglise keel; tema kamandas ordu abiüksusi, st kergeratsaväelasi ja vibukütte. Saksamaalt tuli *suurbaiilli* (*suurprior*) kõrgeima vaimuliku aukandja rollis ülesandega pidada pühapäeviti missasid ja lõpetada peakapiitli istungid palvega (teistel andmetel oli tal kindlustuste ülevaataja roll). Aragoni keel valis *drapieeri*,

kes oli ordu majapidamise ülevaatajaks. Ja lõpuks, diplomaatilisi ülesandeid täitis ja tähtsaid bullasid valmistas ette kastiilia keele poolt valitud *kantsler* (7,8,9).

Kõik ülalnimetatud aukandjad kandsid ka ühist nimetust *konvendi baillid*, kuna nad olid kohustatud suurmeistri residentsis elama, igaüks *piilarina* (juhina) oma keele juures (samas aastmes olid veel *malta piiskop* ja Püha Johannese kiriku esindaja). Konvendiks nimetati põhikirja järgi kohta kiriku, hospitali ning erinevate keelte söögimajade/kogunemiskohtade kõrval, kus suurmeister koos oma *leitnandiga* resideeris. Baillid võib tõlkida kui eestseisjat. Konvendi baillid olid niisiis esimesed kaheksa rüütli ordu peale suurmeistri. Peale ülalnimetatud baillide olid ordu veel *kapiitli baillid* ja *aubaillid*. Ükski peakapiitel ei tohtinud ilma kapiitli baillideta toimuda; aubaillid said nimetatud erilise vapruste eest võitluses uskmata vastu.

Iga keel oli jagatud *prioraatideks* ehk *rahvusringkondadeks*, millede eesotsas olid priorid (suurprioraatidel suurpriorid), ja *baljaažideks* kapiitli baillide juhtimisel. Prioraadid jagunesid omakorda *komturaatideks* *komtuuride* juhtimisel; ordu oli kokku üle kuuesaja komturaadi (9).

Kuigi suurmeister oli ordu pea, oli tegelikult ordu valitsemise organiks peakapiitel ehk *ordu nõukogu*. Algusaastail kogunes see iga viie aasta, hiljem kümne ja saja aasta tagant. Selles peamises orduvalitsuslikus organis olid alul osalised kõik Jeruusalemma orduvennad, hiljem väiksemaks nõukoguks kärbituna said peale suurmeistri osalemisõiguse ka provintside priorid ja baillid (7,9). Kokkutulnuna ja vajalikud liturgiad sooritanuna valis peakapiitel igast keelest kaks isikut kõikide otsuste vastuvõtmiseks, mistõttu neil kuueteistkümmel oli ilmselt ordu poolt kogu võimutäius.

Ordul oli peale peakapiitli veel neli nõukogu. Salajast nõukogu juba sai eelpool mainitud; neil koosviibimistel arutati arvatavasti eelkõige kiireid otsusi nõudvaid poliitilisi küsimusi. *Ordinaarnõukogusse* kuulusid hääleõigusega peale kaheksa konvendi bailli koos oma leitnantidega suurmeister koos oma leitnandiga, malta piiskop, Püha Johannese kiriku esindaja, provintside priorid ja kapiitli baillid. Selles nõukogus kinnitati näiteks

vastuvõetud rüütlite staatused ja lahendati muid tähtsaid küsimusi. *Täisnõukogu* erines eelmisest selle võrra, et siin osalesid veel kaks vanimat rüütlit igast keelest ja asekancler (tema osales ka eelmises nõukogus). Selle nõukogu kompetentsi saadeti vaatamiseks need otsused, mis ordinaar- ja *kriminaalnõukogu* poolt juba vastu olid võetud. Viimatinimetatud nõukogu tegeles rüütlite, samuti teiste ordu asjameeste kriminaalsete tegudega (9).

Kui on räägitud “klassidest ja keeltest” on paras aeg rääkida ka ordu tseremooniast; need saavutasid oma kõrgpunkti ordu Malta perioodil.

Ordusse vastuvõtmist taotlev rüütel pöördus kõigepealt mõõga, kannuste, mantli ja risti saamise nimel kellegi juba ordukuuluva vaimuliku poole. Siis tuli tal leida vähemalt kolm ordurüütlit, kellest üks järgnevas protseduurides kui *padrino* ja ülejäänud tunnistajatena üles astusid, ning olla määratud tunnil kirikus; mõõk, mantel ja rist õnnistati pärast kiriklikke rituaale. Ordu kõrgem vaimulik istus nüüd altari paremale, *padrino* koos tunnistajatega vasakule. Kandidaat põlvitas koos põleva tõrvikuga altari ees ning *padrino* ja kandidaadi vahel toimus vastuvõtutseremoonia küsimuste-vastuste, selgituslike traktaatide ja vajalike rituaalsete tegevuste vormis (8). Et seda kaunist ja pikka tseremoniat ei ole võimalik siin kõiges täiuses kirjeldada, siis lasen nüüd ainult *R. Pörtneril*, (7), mõningaid selle tseremoonia sõnalisi tahke lühidalt valgustada: kandidaadi vastuvõtmise eeltingimus oli ka ordukapiitlisse kuuluvate vendade enamuse nõusolek; ordumeister (või tema asetäitja) juhtis kandidaadi tähelepanu nüüd ka sellele, et “...kui te süüa soovite, siis peate teie paastuma, ja kui te paastuda tahate, siis peate teie valvet pidama, ja kui te tahate valvet pidada, siis käsutatakse teid.....teie peate täielikult omaenda tahtest loobuma”; edasi küsis meister, kas kandidaat kuulub mõnda teise ordukuuluva, kas ta on abielus või mõne isanda sõltlane ja kas ta on hakkama saanud sellise teoga, mille tõttu ta peaks hospitalimajast abi otsima – vastused pidid kõik ”ei” olema; siis oli aeg orduvande käes, milles tõotati Neitsi Maarja ja Ristija Johannese ees, et ollakse nii elades kui surres sõnakuulelikud ülemusele, lubati olla vooruslikud kuni surmani ilma omandita ning tõotati lõpuks hakata oma Issanda haigete teenriteks ja orjadeks.

Edasi peatun lühidalt mõningatel suurmeistriga seonduvatel asjaoludel. Suurmeister *valiti valijarüütlike* poolt – iga keel nimetas selleks alul kaks, pärastpoole kolm rüütlit. Valijarüütlik valiti igas keeles eraldi, valituks osutus rüütlik, kes sai valimistel vähemalt neljandiku antud häältest (8). Kui endine juht oli igavikku lahkunud, tehti selsamal päeval nimekiri nendest (valijad pidid olema ainult õigluserüütlikud ja vähemalt 18 aastat vanad), kellel oli hääl ja *valimiskuul* uue juhi valimiseks, ning teine nimekiri neist, kes olid ordu ees võlgu olid ja seetõttu ka häält ei omanud: mõlemad nimekirjad kinnitati Püha Johannese kiriku ukse kõrvale (ja ka muudesse avalikesse kohtadesse). Järgmisel päeval koguneti kiriku kahe kellahelina peale pühakotta; asjaosalised ei tohtinud sel päeval mõõka kanda, väljaarvatud ordumarssal ja suuradmiral. Pärast missa lõppu pidid ilmikud kirikust lahkuma, selle ukсед suleti nagu ka kõik linna väravad. Kahekümne neljast valijarüütlist valiti nüüd need kuusteist, kes pidid lõplikult uue suurmeistri valima; need läksid nüüd konklaavi, mis nende järgi kohe suleti. Seal kirjutati kandidaatide nimed paberile ja need kinnitati valimiskasti avaustesse. Seejärel toimus hääletamine poolt või vastu valimiskuulide vastavatesse avaustesse viskamise näol, mille resultaat väljendus ühele või teisele kandidaadile antud valimiskuulide arvus ehk teisiti öeldes, uueks suurmeistriks osutus häälte enamuse saanud kandidaat. Valituks osutu andis, käsi ordu seaduseraamatul, vastava pühaliku vandetõotuse, misjärel kohalolijad põlvitades tema kätt suudlesid (9).

Suurmeistril ei ole mitte alati olnud võimalus end oma toredas sõjarüüs näidata; ka selles ülevaates ei jõua sellel pikemalt peatuda. Sellega seonduvalt nimetan vaid, et varasematel aegadel kandsid suurmeistrid pikka habet ja lühikeseks lõigatud juukseid ning tema välimiseks riieuslikuks tunnusmärgiks oli must, kuni põlvini ulatuv siidist valmistatud pintsak, millel kanti kas musta, pikka, “järelhõljuvat” hõlsti või mustast veluurist hertsogimantlit; loomulikult ilutses riieuse vasakul pool suur valge kaheksaharuline rist. Nii nagu suurmeistri riieus oli ametile vääriline, olid seda ka suurmeistri õigused ja teenijaskond. Suurmeister määras endale leitnandi, nimetas vendi ametisse; ühel hetkel moodustasid tema kaardiväe sadaviiskümmend inimest ja ligema teenijaskonna kakskümmend neli inimest; igal hommikul osales suurmeister missal oma palees, pärast seda toimusid audientsid - keegi ei saanud suurmeistri jutule ilma eelneva registreerimiseta, ise ta omi rüütlikuid ei külasthanud; ordurüütlikud tituleerisid teda *eminence*, kuningad ja vürstid

prince või *mon cousin*. Kui ordu oli Maltal, kaeti suurmeistri teenijaskonna ja muu vajaliku ülalpidamiseks tehtavad kulutused Malta saare sissetulekust, aga samuti sai suurmeister näiteks ühe kümnendiku vaenlastelt võetud saagist. Samas lasi suurmeister välja ka oma raha, mille ühel küljel oli Ristija Johannese büsti kujutis, teisel pool suurmeistri vapp ja nimi koos kirjaga: “mitte raha, vaid usk” (9).

Kui nüüd on puudutatud ordu kolme erinevat liikmes-klassi, ordu juhtimist, orduusse vastuvõtmist ja suurmeistrisse puutuvat, siis on viimane aeg minna meister Raymondi juurest edasi kaheteistkümnenda sajandi teise poolde.

Tolleks ajaks oli ordu “põhitöö” niivõrd hästi ja eeskujulikult väljakujunenud, et ka tänapäevaste ajaloolaste silmis jäi johhaniitide ordu omas ajas sotsiaalsete saavutuste poolt ületamatuks (7). Kas kahekümne esimese sajandi iga maamunal elav pere, rääkimata haiglatest ja muudest hooldusasutustest, saab väita, et nende toiduratsioonis on pidevalt sea-, lamba- või kanaliha, et on olemas korralikud voodid koos pesuga, et on olemas ilmastikule vastavad riided, et iga otsija saab vaimuliku poolt teenitud? Ka ordu sõjalisi saavutusi on raske alahinnata. Ajaloolased on kõrgelt hinnanud rüütlike julgust, kohkumatust ja kõige tähtsam – võitlusvalmidust; rüütli elaski nii, et relv oli neil kogu aeg käeulatuses ja see tähendas omakorda seda, et nende mobiliseerimiseks ei kulunud palju aega. Seega moodustasid ordurüütli oma hierarhiliselt korraldatud võitlusrühmadega professionaalse armee; selle edukuse aluseks olid aga täpsed määrused ja distsipliin. Rüütli ei käinud ka rahuajal relvadega kelkides ringi, vaid kandsid oma mõõka nii, et seda näha ei olnud. Samas said haiged või haavatud rüütli tunda igakülgset hoolitsust, mille kuritarvitamine aga loomulikult karistatud sai. Kirjeldataval ajaperioodil võis johhaniitidest ordurüütlike “püsiarmee” arvuks olla alla tuhande mehe, koos jalaväelastega kokku viie tuhande ringis.

Johhaniidid kui ordu osalesid sõjalistes operatsioonides alates *teisest ristisõjast*. Nad osalesid *Askaloni* ja *Kairo* lahingutes, hävitava kaotuse osaliseks sai kogu ristirüütlike armee 1187.a. juulis *Hattini* all, sama aasta oktoobris langes Egiptuse visiiri *Saladini* kätte ka Jeruusalemm. *Kolmanda ristisõja* aegu, 1191.a., vabastasid ristirüütli *Akko*,

johhaniitide residentsi; sinna viidi üle ka *Jeruusalemma Kuningriigi* pealinn. Osaledes *neljandas ristisõjas*, aitasid johhaniidid vallutada *1204.a. aprillis Konstantinoopoli*.

Järgnevates ristisõdades alates aastast *1217* osalesid johhaniidid *Tabori* ebaõnnestunud piiramises ja *Damista* piiramises ja vallutamises. Edasi enam suuri võite pühitseda ei õnnestunud: *1244.a.* oktoobris löid Egiptuse sultani väed Jeruusalemma Kuningriigi ühendvägesid nii armutult, et lahingus osalenutest johhaniitidest-rüütlitest jäi ellu ainult kakskümmend seitse. Pärast Krak des Chevaliersi ja Margati langemisi jäi johhaniitidel koos *templirüütlitega* pidada veel üks ja viimane kangelaslik lahing Pühal Maal: kokku umbes üheksasada mõlemast ordust rüütli koos ca üheteist tuhande muu sõjamehega pidasid üle kuu aja vastu üle kahesajatuhandelise mussulmanide armee rünnakutele, kaitstes *1291.a. Akrat* kui viimset kantsi. Kui nüüd see langes, lõpetas oma eksisteerimise ka Jeruusalemma Kuningriik (9).

Johhaniitide kahekümne esimene juht, *Nicolas de Lorque* (1278-1288), oli viimane suurmeister, kes Pühal Maal mulda sängitati. Niisiis oli kakssada aastat möödunud ajast, mil *Jumal, Au* ja *Armastus* idas erilisel viisil, läbi vaimuliku rüütliordu, inimeste südamesse tõstetud said. Kaks sajandit seisid usule kinnitatud sambad Palestiinas; nad võisid küll vankuda, kuid nad ei kukkunud. Uue säraga jätkati uues kodus *Limissos, Küprosel* ning edasi *Rhodosel*.

2. JOHHANIIDID KÜPROSEL (1291-1310) ja RHODOSEL (1310-1523)

Ehkki koos Jeruusalemmaga langesid ka teised kristlikud riigid Palestiinas ja Süürias, oli ordu oma sõjaliste ülesannete täitmisega rikkaks saanud; johhaniidid osutusid ristsõdijate riikide kõige suuremateks maavaldajateks. Ordu keskhospiits Püha Haa Kiriku vastas oli kasvanud ulatuslikuks ehitusansamblik, millesse kuulusid hallid ja galeriid, magasinid ja kauplused; ordu omanduses oli toredaid haiglaid ja võõrastemaju ka muudes Süüria ja Palestiina linnades, igas kompturaadis asutati Püha Johannese auks hospital Suurimaks rikkuseallikaks olid aga hiiglasuured latifundiumid, kuid bilansis oli ka linnakrunte. Tuluallikateks olid veel sadamatollid, turud, saunad, pagaritöökojad, lüüsid, osaleti veinikaubanduses ja nahaparkimistööstuses. Johhaniitidest vendade juures töötasid nii kohalikud talupojad kui sõjavangid ja *vabatahtlikud* orjad, kes, ohverdades küll oma vabaduse, said võimaluse oma viletsusest vabaneda. Samuti tuleb märkida, et ordu majandusliku võimsuse tõusule aitasid ulatuslikult kaasa nn välismaised filiaalid, mis varustasid ordu peamiselt mitmesuguse materiaalse kohustise vormis. Kokkuvõttes: johhaniitide ordu oli saanud Püha Maa tähtsaimaks “kinnisvarafirmaks” ja “kaubanduskontserniks”, mis ühendas ühtsesse tegevusvõrku ka Euroopa sünnimaad; ka rüütlivägi osales “majandustegevuses” endale sõjakäikude eest maksta lastes. Kuigi templirüütliid olid kujunenud suurimaks finantsvõimaks, ei saa siiski ka johhaniitide kogemusi rahanduses märkimata jätta (7).

Kolmeteistkümnenda sajandi lõpul võttis aga väärilt taganenud rüütliordu vastu Küprose kuningas, kinkides rüütelitele tagasihoidliku Limisso linna, mille ühes pooleldi purustatud kindluses vastavalt peakapiitli otsusele hospital asutati ning seega vaeste ja puudustkannatajate teenimistööd jätkati. Varsti suurenes ka *rüütelite laevastik* nii suureks, et neid suure aupaklikkusega meredel arvestama hakati; samuti kasvas rahakassa, kuhu nii Euroopast tulevad annetused kui mere-võitude saagid mahutati. Samuti seadustati 1294.a. toimunud peakapiitli otsusega ordu keeleline (rahvuslik) struktuur. Teisalt leidsid aset teatavad rünnakud ordu vastu: üheltpoolt leidsid Inglise ja Portugali valitsejad, et rüütliid ei täida omi algseid kohustusi ning teisalt tekkisid arusaamatused Küprose kuningaga (8). Esimesena mainitud rünnaku pareeris Püha Tool, ka teisege tegeles paavst intensiivselt.

Kõige rohkem häiris vasalliliku lääni seisuses olek ja Küprose kuninga poolt peamaksu küsimise nõue aga uhket ordu suurmeistrit, nii et viimane hakkas otsima ordule uut resideerimispaika. Tänu väga heale geograafilis-poliitilis-kaubanduslikule asukohale, leiti uueks koduks *Rhodose* saar sobilik olevat; seal kujunes välja sõltumatu ja iseseisev orduriik, millele hiljem omistatakse suveräänsuse staatus. Rhodose kui geograafiliselt Jeruusalemmale väga lähedal asuva saare valikule aitas kaasa kindlasti ka johhaniitide kindel tahtmine Pühale Maale üsna pea tagasi pöörduda.

Neli aastat kestnud võitlused Rhodose saarel seni asunud *türklaste* ja *saratseenidega* lõppesid sellega, et 1310.a. tõid johhaniidid sinna oma peakorterit kinnitatuna paavst *Clement V* poolt, asutasid suure hospitali, ehtasid uued kindlustused ning suurepärase lossi ja laohooned, samuti koolid, suurendasid laevastikku. Ordu lõi riikliku aluse oma sõjalisele võimsusele ning johhaniite hakati kutsuma *Rhodose rüütliteks* (9). Kui Templirüütlite Ordu 1312.a. likvideeriti ja tolle enamik varasid viimasena mainitud paavsti bullaga johhaniitidele üle anti, tõusid viimased oma suuruse ja kuulsuse tipule, maise võimu kulminatsioonipunkti; ordu poliitiline asend oli niivõrd kindel, et ükski Euroopa valitsus seda mingil moel ei ohustanud. Ka kiriklike struktuuride seisukohalt võis johhaniite iseseisvaiks lugeda, XV sajandi kirik Rhodosel kuulus peaasjalikult nende heas mõttes valitsemise alla (5).

Ordu Rhodosel viibimise ajast on kindlasti vajalik toonitada selle laevastiku võimsust ja juhtide oskusi merelahinguid võita; XV sajandil ehitati näiteks ordu suurim alus, mis oli arvatavasti ajaloo esimene soomuslaev. Ordu peamiseks ülesandeks saigi võitlus Osmani türklaste ja mamelukkide Egiptusega; 1320.a. löödi oma kolmekümne laevaga Rhodose saare all tagasi türklaste kaheksakümnest alusest koosnev eskaader. 1343.a. vallutati koos liitlastega *Smyrna*. Järgmise sajandi alul, 1403.a. taastasid johhaniidid oma Jeruusalemma hospitali, olles eelnevalt egiptlastega rahu sõlminud. 1440.a. ja 1444.a. ilmusid aga mamelukid Rhodose alla, kus nad ordurüütlite poolt tagasi löödi; 1448.a. kirjutati poolte vahel alla uus rahuleping. Pärast 1453.a. türklaste poolt Konstantinoopoli vallutamist, hakkasid need ka johhaniite kimbutama. Ordu asus oma valdusi kindlustama ja valmistus võitluseks; tolelaegne suurmeister *Pierre de Aubusson* (1476-1505) saatis türklastele julge

kirja, lõpetada ordu maade ründamine. Kuid 1480.a. ründasid türklased oma armeega, mille koosseisus oli üle sajakuuekümmne laeva ja üle sajatuhande sõjamehe, Rhodose saart, mille kaitsjaid oli umbes kakssada korda vähem; tänu rüütlite ja nende juhi ennastületavale võitlusele, löödi aga türklased tagasi. See võit sai veelgi väärtuslikumaks seetõttu, et nelja aasta pärast andis tolelaegne Türgi valitseja ordu valdustesse hinnalise reliikvia – Ristija Johannese parema käe. Kuid 1522.a. tuli Türgi uus valitseja *Suleiman I* ise koos oma kahesajatuhandelise armee ja neljasaja sõjalaevaga Rhodose kolmesaja rüütli ja seitsmetuhande viiesaja meremehe ja kohaliku elaniku vastu. Pärast pool aastat kestnud ülimalt ebavõrdset võitlust, lahkusid rüütlid auga sama aasta detsembri lõpul saarelt, sõlmides enne väärrika kapituleerumislepingu ja võttes kaasa kõik relvad, lipud ja reliikviad. Hispaania kuningas *Carl V* Rhodose sündmustest teada saades, ütles selle peale: ”Mitte ükski lahing ei ole kaotatud nii väärικalt kui lahing Rhodose pärast.” (9).

Küprose ja Rhodose perioodil juhtisid johhaniite kokku *kakskümmend kaks* suurmeistrit.

3. JOHHANIIDID KODUTA (1523-1530) ja MALTAL (1530-1798)

1523.a. 1. jaanuar leidis Rhodose rüütliid, arvult alla kahesaja, purjetamas koos teiste rhodoslastega umbes kolmekümnel laeval uue kodu poole. Esialgu oldi *Messiinas*, siis purjetati edasi *Napolisse* ja *Nizzasse* (seal asetses ordu laevastik). Ordule tehti mitmeid ettepanekuid uue asupaiga sisseseadmiseks, aga tollaegne suurmeister *Philipp Villiers de l'Isle Adam* (1521-1534), kartes sattuda kellegi võimu alla, lükkas need tagasi. Suurmeister ise käis Pariisis, Londonis, Lissabonis ja saabus Madridi, et küsida imperaator Carl V-lt mõningaid saari oma valdusesse, kuid ei saanud neid ja pöördus tagasi Rooma. Pärast mitmete võimalike asupaikade läbikaalumist, otsustas paavst *Clement VII* Carl V-lt ordule Maltat alaliseks asupaigaks paluda. Viimane nõustus ja kirjutas 24. märtsil 1530.a. alla lepingule (mille 25. aprillil paavst ka oma bullaga kinnitas) *Malta, Comino* ja *Gozo* saarte ning *Tripoli* linna igavesest ajast igaveseks üleminekule vaba-aadelliku lääni näol johhaniitide ordule. Seoses sellega oli imperaatori soov, et rüütliid kaitseksid tema laevu Vahemerel türklaste ja muude piraatide eest ning takistaksid türklastel avada Tripolis omi baase; ordu pidi sümbolise vastutasuna igal aastal Carl V-le tema lahkuse eest ühe jahikulli kinkima (8,9). 26. oktoobril samal aastal randus ordu laevastik Maltal, mispeale johhaniidid end nüüd *malta rüütlikeks* kutsuma hakkasid (8).

Nüüd oli siis ordul jälle kodu; kas oli see säärane, millest suurmeister ja rüütliid unistasid, kuidas mõjutas ordu olemist kaugus tema “pärusmaast”, tinglik iseseisvus ja paljude võimude segunemine, kohatine tegevusetus ja “poliit-ökoonoomia” eelistamine religioossusele? Kas Malta-ajastu lõpul toimus kristlaste eestvõitleja langemine kristlaste enda käe läbi? Ilmne on, et esitatud küsimuste tagamaad on oma jälje jätnud...Ent tol ajal läks elu tõusujoones edasi, eriti tuntuks ja kuulsaks saadi jällegi tänu merelistele võitudele; tol ajal tehti ka ordu põhikirja täiendus, mis lubas ordu rüütlikeks saada siis, kui oldi vähemalt kolm aastat osalenud ordu mereretkedel. 1535.a. tegi ordu laevastik koos liitlastega esimese võiduka retke piraatide vastu. Enne järgmisi võite sai Euroopas alguse aga usulise reformatsiooni liikumine; Inglise kuningas keelas ordu tegevuse tema võimu all oleval territooriumil kogu inglise hospitalliitide omanduse rekvireerides, *luterlusest* sai kantud ka *Brandenburgi* baljaaži tegevus. 1551.a. ründasid türklased arvukate jõududega Maltat, ent

edutult; siiski kaotati neile Tripoli linn. *Jean de la Valette Parisot* (1557-1568) suurmeistrina alustas kindlustuste ja muude fortifikatsioonide renoveerimist, ehitati ka uus ja suur hospital 1565.a. kevadel ründas kolmekümnetuhandeline türklaste eliitarmee kuutesada Maltal asuvat rüütlit, kellel olid abiks veel seitse tuhat muud sõdurit. Suve lõpuks pidid türklased taganema, kaotades viis kuuendikku oma elavjõust; kaitsjad kaotasid praktiliselt kõik oma sõdurid ja umbes kakssada kuuskümmend rüütlit (9). Selle suure võidu auks nimetati Malta pealinn “võidu linnaks”. 1568.a. hakkas suurmeister rajama uut pealinna, mille nimeks pärast tema rajaja surma sai *La Valetta*. Pealinn arenes jõudsasti: alates 1573.a. tegutses seal üks maailma paremaid hospitale, mahutades korraga kuni viissada patsienti; valmisid katedraalid ja Suurmeistrite Palee. 1670.a. laiendati ja uuendati fortifikatsioone, neid loeti vallutamatuks (siiski anti need hiljem ühegi püssipauguta *Napoleonile*). Tol ajal arenes ordu laevastik *Euroopa merakilbiks*, kindlustades kristlaste alustele kaitse ja rünnates vaenlaste laevu – ainuüksi XVII sajandi esimesel poolel saavutasid rüütliid kaheksateist suurt võitu vaenlaste üle, ordu laevastikku peeti parimaks Vahemerel. Edukalt võideldi ka ühendatud kristlike väeüksuste koosseisus maismaal: 1683.a. löödi *Viini* all türklasi. Maltat proovisid türklased viimast korda vallutada 1721.a., kuid ei suutnud isegi maabuda (9).

XVII sajandi lõpuks muutus ordu iseseisvaks riigiks, asutati avalikke koole, samuti ülikool. Ordu toetas tegevusi kunsti, muusika ja teaduse suunas, avati tolle aja üks suuremaid avalikke raamatukogusid Euroopas (seal olevad unikaalsed käsikirjad hävinesid koos ühe Napoleoni laevaga Egiptuse lähistel). Samuti olid Maltal asuvad hospitalid kaasaegseimad Euroopas, esimestena hakati ravima vaimuhaigusi. Ka seisuslikult toimus areng: alates 1620.a. tituleeritakse ordu suurmeistrit kui *saksa vürsti*, samast ajast ka kui *Püha Rooma Impeeriumi vürsti* (9), samuti kui *Austria* ja *Itaalia* vürsti (13); alates 1630.a. on suurmeistril sama staatus kui Vatikani noorimal *kardinalil* tituleerituna kui *eminenza*. Ordut aktsepteeriti kõikide Lääne-Euroopa riikide poolt kui rahvusvahelise õiguse subjekti; näiteks osales ordu aastatel 1643-1648 Westphali Rahukongressil (millel oli ordu jaoks tegelikult halvad tagajärjed, kuna selle otsused võtsid ordult suurema osa Saksamaa kompturaatidest (8)), osales Venemaa-Poola lepingute sõlmimisel aastatel 1774-1776 ja

1779. Ordu avas suurtes Euroopa õukondades –Roomas, Pariisis, Madridis ja Viinis - oma alalised saatkonnad.

Ehkki ordu hoidis erinevate kristlike võimude suhtes neutraliteedi poliitikat, toimisid ja toimusid ordu ümber “poliitilis-diplomaatilis-sõjalised mängud”; ordu ainus kaitse oli tema enda traditsioonid ja Euroopa suurvõimude kiivus, mis ei lubanud ühel teisele Maltat enda kontrolli alla saada (8). Erilist rolli mängis siin *Bonaparte* Prantsusmaa, kes Malta orduriigi peale hammast ihus. Ordu viimane suurmeister Maltal, samas ka esimene saksa keelest, *Ferdinand von Hompesch zu Bolheim* (1797-1798), viis lõpule lepingu sõlmimisega *Venemaaga*, andis keiser *Paul I*-le orduristi (seda kandis ennem suurmeister la Valette) ja pöördus seejärel 1798.a. Venemaa poole palvega, ordu Euroopa teiste suurvõimude eest kaitsta. Mis suhted ordul selle idapoolse riigiga olid, sellel peatun järgmise peatüki alguses; momendil aga tuleb tõdeda, et ehkki *Napoli Kuningriigil* oli lepingujärgne kohustus Maltat kaitsta, ei olnud ta selleks vajalikul hetkel võimeline (14). Ja nii juhtuski, et 10. juuni varahommikul 1798 alustas Napoleon üheteistkümnepunktis Malta okupeerimist. Mõned autorid väidavad, et kogu saare ülevõtmine toimus ainsa lasuta. Jah, ühelt poolt, ordu prantsuse keele rüütleid süüdistati neil otsustavatel hetkil reeturluses, tehti olulisi otsustusvigu ja jäädi oma vastutegevuste organiseerimisel hiljaks (eriliselt otsustusvõimetu ja kartlik roll oli siin suurmeistril endal), kuid teiselt poolt olid saare kindlustused pikaks ja võimsaks vastupanuks igakülgsele väga hästi valmis, ka saare kaitsjate võitlustahe oli 10.-12. juuni vahelisel ajalõigul veel kõrge. Üleüldist kaitsetegevust siiski kahjuks ei toimunud, vaid mõned kindlustused võitlesid ja ka *Püha Elmo* kindlusest, ainsast suurest vastupanu kantsist, lasti ainult mõned kahurikuulid. Kuid ka veel siis, kui mindi prantslaste laevale kapituleerumislepingule alla kirjutama, tulid lõpuni ustavad rüütlid suurmeistri käest *Püha Elmo* kindluse rusude all suremise luba küsima; kuid luba ei saadud....Õöl vastu 18. juunit lahkus löödud suurmeister koos kuueteistkümnepunktiga kaubalaeval *Triesti* linna; paljud rüütlid sõitsid *Sankt-Peterburgi* kui ordu poolt ametlikult tunnustatud “kaitsetsooni”; ülejäänud rüütlid läksid, kes kuhu....., ordu oli kolmandat korda oma kodu kaotanud (8).

Malta perioodil juhtisid ordu *kakskümmend kaheksa* suurmeistrit.

4. JOHHANIIDID PÄRAST MALTAT (1798-2001)

Algas küllaltki segane ja raske periood ordu jaoks, seda nii “seesmiselt” kui juriidiliselt. De Rohani, ordu eelmise suurmeistri, ajal oli Venemaal alguse saanud *Venemaa Suurprioraat (04. jaanuar 1797)*; seda *Poola Suurprioraadi* asemel, ja suunatuna Venemaa katoliiklikule osale. Venemaa valitsejale ei olnud meelepärased sündmused Vahemeres ja Napoleoni tegevus. Pärast kahetsusväärseid sündmusi Maltal ja sealt lahkumist, nõudsid paljud ordu rüütliid von Hompeschilt tema tiitli ära võtmist; 27. oktoobril 1798.a. valisid nad Paul I ordu suurmeistriks. Viimane võttis selle tiitli vastu 13. novembril, mille järel ta oma suurprioraadi kaheks jagas: rooma-katolikuks ja õigeusklikuks haruks. Paavst *Pius VI* ei lugenud aga võimalikuks tunnistada mitte-katoliku valitsejat suurmeistrina (ei ole siiski võimatu, et Paul I, tunnistanud end kogu elu aja “katoliiklaseks südames”, vahetult ennem hukkumist end ametlikult katoliiklaseks kuulutas; see fakt omandab suure tähtsuse seoses ordu juriidilise järjepidevusega, sest uue suurmeistri valimise - kandideerisid kokku neli kandidaati mõlemast Vene ordu harust - momendil 1803.a. paavst *Pius VII*, küll vaikselt ja salamisi, siiski tunnistas Paul I suurmeistriks). Kui Paul I 1801.a. märtsis tapeti, siis tema poeg *Aleksander I* loobus suurmeistri tiitlist. Mõned allikad väidavad nagu oleks *Aleksander I* 1817.a. ordu tegevuse Venemaal lõpetanud – sellel teorial ei näi siiski alust olevat, pigem vastupidi: paljud faktilised tunnistused läbi kõikide järgnevate Venemaa valitsusaegade jätkavad XVIII sajandil alustatud väarikat traditsiooni (10); (ka eelmine Venemaa president on orduga tihedalt seotud, nii isiklikult kui läbi riiklike suhete).

Pärast suurmeister *Batista Tomasi* surma määras paavst ordu juhtimiseks leitnante, st ajavahemikul 1805-1878 ordul suurmeistrist juhti ei olnud. Suleti ka paljud prioraadid, nende vara konfiskeeriti. Ordu peakorter asus samuti mitmes kohas, enne kui lõpuks 1834.a. Roomas, *Via Condotti* tänaval lõplik peatuspaik leiti. Oma suveräänsust ei ole ordu aga kunagi kaotanud, ikka ja jälle on teda tunnistatud rahvusvahelise õiguse subjektina: kongressidel *Aachenis 1818* ja *Veronas 1820*, läbirääkimistel *Itaaliaga 1912-1922*, kõrged ühiskonnategelased on püüdnud ordule anda tagasi mingitki territooriumi, seda kuni XX sajandi keskpaigani välja. XIX sajandi teisel poolel rajanes ordu tegevus meditsiiniabile ja heategevusele, tekkisid *rahvuslikud assotsiatsioonid*. 1878.a. taastus suurmeistri tiitel

Giovanni Battista Ceschi a santa Croce näol. XX sajandi suurtes sõdades on ikka ja jälle tegeletud humanitaarse- ja meditsiiniabiga, *Punase Risti* kõrval seisnud malta valge rist on abi tähisena olnud sama populaarne kui esimene; I Maailmasõjas võttis ordu esimesena maailmas kasutusele hospitaal-rongid. Pärast esimest maailmasõda halvenenud suhted Itaaliaga paranesid viimase poolt 1923.a. antud dekreediga juba 1869.a tunnistatud ordu suveräänsuse ja territoriaalse iseseisvus kohta; 1960.a. kinnitusid suhted lõplikult diplomaatiliste nootide vahetamise teel (9).

Peale *Jeruusalemma, Rhodose ja Malta Rüütlite-Hospitalieeride Püha Johannese Sõltumatu Sõjalise Ordu* - nii kõlab ordu ametlik nimi -, eksisteerib veel neli ametlikku Püha Johannese ordu: *Balley Brandenburg* (eesotsas Tema Kuninglik Kõrgus Prints *Wilhelm-Karl*), *Johhaniitide Ordu Madalmaades* (eesotsas Tema Kuninglik Kõrgus Prints *Bernhard*), *Johhaniitide Ordu Rootsis* (eesotsas Tema Majesteet Kuningas *Karl XVI Gustav*), *Jeruusalemma Püha Johannese Hospitalieeride Üliaulise Ordu Suurprioraat* (eesotsas Tema Majesteet Kuninganna *Elisabeth II*). Nimetatud neli mittekatoliiklikku ordu on ühinenud 1961.a. *Johhaniitide Ordu Allianssi* (9); hospitalieerideks kutsuvad end ordu katoliiklikku harusse kuuluvad, johhaniitideks evangeelsesesse harusse kuuluvad õed-vennad (4).

Praegu on ordus kuus suurprioraati (keele-süsteem enam ei kehti) – *Rooma, Veneetsia, Sitsiilia, Austria, Bohemia, Suurbritannia* ning viiskümmend neli rahvuslikku assotsiatsiooni ja organisatsiooni. Ordusse kuulub umbes kaksteist tuhat vande andnud rüütlit (teiste ordu klasside liikmeid tuleb lugeda sadades tuhandetes, ainuüksi näiteks Prantsusmaa hospitalieeride assotsiatsioonis on üle poole miljoni liikme; kaasalööjaid ordu tegevustes üle maailma on aga miljoneid) (9). Kõik need inimesed tegelevad ordu peaesmärgi – kristluse kaitse – nimel ja sellega kooskõlas meditsiini-, sotsiaal- ja humanitaarsfääris ilma igasuguse religioosse või ideoloogilise piiranguta. Omades haiglaid, polikliinikuid, vanade- ja invaliididekodusid, lastekodusid, leprosooriume, ravimite jagamispunkte, meditsiiniõdede koole ja Rahvusvahelist Vere Panka, tegutsetakse sel moel umbes üheksakümnes riigis üle kogu maakera. Oma *Malta Abi Teenistuse* humanitaarabi programmide kaudu varustab ordu abivajajaid medikamentide, hügieenivahendite, riiete ja

ka rahaliste vahenditega. Katastroofide ja õnnetuste korral on ordu võimeline neljakümne kaheksa tunni jooksul välja saatma abigrupid ja väga lühikese aja jooksul organiseerima kõige hädavajalikuga varustatud laagreid igaüks tuhandele abivajajale (9). Ordu tegeleb jõudsalt ka kultuuri vallas, nii museoloogilise- kui noorsootööga. Sissetulekud oma tegevusprogrammide läbiviimiseks tulevad ajaloolistest kinnisvaradest – veinikaubandusest teemantideni (4). /Ka Eestis on nii materiaalses- kui kultuurisfääris ordu tegemised kajastust leidnud: on aidatud luua raamatukogu Tallinna Ladina Kvartalis, Kopli Lastepolikliinikule on soetatud aparatuuri. Autor ei julge siin endale vastutust võtta ja proovida üles lugeda kõiki ordu heategevuslikke aktsioone; peamine on see, et autorile teadaolevalt on ka meie väikeses riigis inimesi, kes käituvad ordu traditsioone jälgides – küll aeg ka teod välja toob..../

Ordu on ainuke XI sajandil asutatud Jeruusalemma Püha Johannese Hospidali Rüütliordu õigusjärglane, täites sellega *kõiki* suveräänse riigi funktsioone; tal on oma raha ja post. Ordul on diplomaatilised suhted üle kaheksakümne riigiga (Eestiga ei ole, Lätiga näiteks on); osaletakse ÜRO (alalise vaatleja rollis), UNESCO, IAEA, Euroopa Ühenduse Komisjoni, Euroopa Nõukogu ja paljude muude organisatsioonide töös.

Roomas kuulub ordule *Suurmeistrite Palee* ja residents Via Condotti 68; 1998.a. sai ordu Maltal üheksakümne üheksaks aastaks oma valdusesse kunagise suurmeistrite residentsi. Ordu sisemine töö on reguleeritud, nagu kaugel eespool juba mainitud, Püha Tooli poolt kinnitatud Konstitutsiooni ja Koodeksiga, toimib ka suurmeister de Rohani Koodeks. Kollektiivset juhtimist väljendavad Õigusnõukogu, Peakapiitel, Üldine Riiginõukogu; Peakapiitel on rüütlite kõrgeim organ, mis kutsutakse kokku üldjuhul iga viie aasta tagant. Suurkomptuur, suurkantsler, hospitalieer ja varahoidja on ordu kõrgeimad ametikohad peale suurmeistri; Rooma paavsti poolt on määratud Püha Tooli esindajaks *patroon-kardinal*.

1988.a. aprillis valitud suurmeister *fra Andrew Willoughby Ninian Bertie* on ordu *seitsmekümne kaheksas*.....

KOKKUVÕTE

Aeg ja etteantud ruum nõuavad siinkohal sellele tööle punkti panemist. Kui lugeja koos autoriga mööda ordu-aastaid liikus, sai ta kindlasti aru, et palju aspekte ordu elust jäi puudutamata ja mida aasta edasi, seda vähem sügavamaks autori käsitus muutus. Aga loodetavasti kangastus lugeja silmi ette Jumalast juhitud orduvendade omakasupüüdmatu tee keskaegselt Pühalt Maalt XXI sajandi alguse kärsitusse maailma. Ja kui kellelgi tekkis huvi ordu aadetega kaasaminekuks, siis loebki autor oma ülesande selleks korraks täidetuks.

Johhaniitide vaimuliku rüütliordu, religiooni - sest nii kutsuvad vennad oma ordu - ilusaimaks kaunistuseks on jäänud ligimesearmastus ja halastus; kui ka kunagi on vääratatud, siis oma vaimset palet on säilitatud puhtana, eemal maiste võimuvõitluste silmakirjalikkusest ja kärast. Kui sellest põhiülesandest oleks kogu aeg kinni peetud, ei oleks võib-olla kunagi ka oma suurusest kaotatud. Rüütellikud teod võitluses uskumatute vastu võivad aegade jooksul tuhmuda, heategevus ja soe süda on aga need omadused, millel on väärtust ja jõudu läbi kogu igaviku!

Kasutatud kirjandus

1. Gruyter, Walter de. 1995. Theologische Realenzyklopädie. Band XXV. Berlin: Tutte Druckerei GmbH.
2. Heininen, S. 1990. Leeriõpik nr:3. Kiriku ajalugu ja teave. Keuruu, Soome:Otava.
3. Jürgenstein, T. 1999. Kiriku ajalugu ja tänapäev. Kristlik eetika. Tallinn: Koolibri.
4. Jürjo, V. 1996. Malta ordu. - Eesti Kirik 16. oktoober, 13.
5. Nowak, Z. H. 1997. Ritterorden und Kirche im Mittelalter. Torun: Universitas Nicolai Koperniki.
6. Pöld, H. 1963. Üldine kirikulugu. Tallinn
7. Pörtner, R. 1997. Ristisõjad. (1095-1187)/Legendid ja tõelised. Tallinn: Kupid ja Leo Metsar
8. Winterfeld, A. von. 1859. Geschichte des Ritterlichen Ordens St. Johannis vom Spital zu Jerusalem. Mit besonderer Berücksichtigung der Ballei Branderburg oder des Herrenmeisterthums Sonnenburg. Berlin: Martin Berendt.
9. Андреев, А. 1999. История мальтийского ордена. Москва: Русская Панорама
10. Таубе, М. фон. 1955. Русский император Павел I. Великий Магистр Мальтийского Ордена и Великое Приорство Российское Ордена Святого Иоанна Иерусалимского. Париж.
11. <http://www.johanniterorden.de>

12. <http://www.malteser.de>
13. <http://www.heiligenlexikon.de>
14. <http://www.orderofmalta.org.uk>